

Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. (Vége.)

Ismerteti: *Blattny Tibor* m. kir. főerdőmérnök.

Taxus baccata L.

Vizsgálatainknál fokozott figyelmet szenteltünk e fajnak s kétszáznál több oly községet sorolhattunk volna föl, melynek határában tiszafa nő.

Valaha — évszázadokkal ezelőtt — kétségtelenül tömegesebben fordult elő s azokon a helyeken, ahol ma csak bokros, agyonnyesett sarjai küzdenek az ember irtóhadjárataival, ott egykor szép törzsű állományai is nőhettek. Erősebb méretű törzsre mostanság csak véletlenül akadunk, így a Bánffy-uradalmi gödömesterháza birtokon van állítólag egy 65 cm átmérőjű s 24 m magas példánya; a millenniumi kiállításra is innen kerültek fel azok a tiszafatörzsek, melyek átmérője 35—50 cm közt váltakozott.

Legsűrűbb előfordulása a Nagy-Fátra területére esik és itt még a helyi viszonyokkal teljesen ismeretlen vándor is lépten-nyomon ráakadhat, ha a sziklás gerinczeket járja, azonban 20 cm középvastagságnál erősebb s 4—5 m-nél magasabb törzsek itt is ritkaságszámba mennek.

A Középhegyek területét a Bakony kivételével elkerüli, de ezt a termőhelyet is kétesnek tartjuk; valószínűleg a szentgáli kolostor egykori lakói ültették. A tiszafa-termőhelyek rendszerint a lucz-és jegenyefenyő területére esnek s ahol ezek tenyészeti körén kívül található, ott az alapkőzet majd mindig mész.

Legalacsonyabb termőhelyét a tenger felett 91 m-re, a legmagasabbat pedig 1500 m-re találtuk, leggyakoribb 800—1000 m tengerszintfeletti magasságok közt.

Juniperus Sabina L.

A közönséges boróka egyedüli túllevelünk, mely a magas-hegységből a lapályra is leereszkedik s jelen van Alföldünk több pontján is. Testvére: a törpe boróka (*Juniperus nana* Willd) valamennyi magas hegységünk alhavasi tájának gyakori cserjéje, a havasi térségeket beborító cserjenövényzetnek főalkotó eleme s oly havasokon válik főleg jellemzővé, ahol a törpefenyő hiányzik.

Már a *nehézszerű boróka* a ritkább hazai cserjék közé tartozik; általános keleti határát adja az erdélyi érczhegységi és a petrozsényi termőhelyeket összekötő vonal; a szepesmegyei és a galicziai Piennineken északi határpontján van. Tenyészeté mészhöz kötött. Nálunk csak az előhegységekben nő. Horvátországban már a magashegységbe is fölszáll, emellett kivételesen lekerül majdnem a tengerpartig.

Fagus silvatica L.

A bükk tenyészeti területének szélei szinte szabályosan a medenczék széleihez igazodnak. Eredetileg mindenestre kisebb részt hagyott szabadon hazánk területéből a bükktenyészet mint ma; korunk mezőgazdasági kulturája hovatovább a hegység felé szorítja vissza. A bükktelen terület nagyjában az Alföld és az erdélyi Mezőség. Az Alföld széleinek különösképen áradványterületei azok, ahol kevészámú példányát ma is megtaláljuk, így az északkeleti részen és főleg a szávamenti tölgyesekben. Mint feltűnő érdekességet magam is fölkerestem e síkvidéki termőhelyeit, de úgy tudom, hogy a följegyzés megtörténte óta egynéhány után már hiába fogunk kutatni. Ezért nagyon jó lenne, ha a meglévő áradványterületen nőtt bükkcsoportok a környező tölgyállományokkal együtt legalább a kincstár szlavóniai erdőségeiben meghagyatnának, mert a megváltozott természeti (vizzállási) viszonyok folytán nem hiszem, hogy újabb (a víz útján való) természetes megtelepedése még lehetséges volna.

Quercus conferta Kit.

Tölgyeink közül a *kocsányos és kocsánytalan tölgynek* földrajzi határaitól hazánkban nem lehet szó; minden hegyvidéken előfordulnak. Növényföldrajzilag azoknak a tölgyfajoknak nagy a jelentőségük, melyek csak az ország egyes vidékein foglalnak tért s földrajzi elterjedésüknek határai hazánkon futnak át. Ezek közé tartozik elsősorban a *magyar tölgy* (*Quercus conferta Kit.*).

A balkáni elterjedési centrum legészakibb kinyúlásának eddigi északi határpontja Tasnád környéke; tömegesebb jelenléte Lugos környékére esik. A Fruskagorán magam láttam, a Djelhegységi és persányi hegységi szigetet megbízható irodalmi forrás alapján

rajzoltuk be. Elterjedési területe domb- és hullámvidékének szivós agyag- és márgatalajait lakja; szép állományait ma már alig láthatni. Pusztulóban van.

Quercus lanuginosa Lam.

A molyhos tölgy térfoglalása már nagyobb területre terjed ki, mint a magyar tölgyé. Országunkon áthaladó határvonala európai északi határt is jelent. Ettől délre a faji sajátosságainak megfelelő területeken, főleg középhegységeink mészterületein, a hullámvidék márgatalajain, de löszön és futóhomokon is megtaláljuk. A magashegységet, a fenyvesek övét elkerüli. Legészakibb hazai lelőhelye a Homonna melletti Szirtaljfürdőn van. Magától értetődik, hogy azoknak a termőhelyeknek pontos fekvését, melyeken ily vegetációs határ áthalad, kivétel nélkül megadjuk; adatfelsorolások a tenyészeti terület belsejéből már korántsem birnak ekkora jelentőséggel.

Quercus cerris L.

A molyhos tölgyéhez hasonlóan a csertölgy északi határa is Felsőmagyarországon fut át. Mig azonban a molyhos tölgy Magyarországon átmenő határa a keleti részen (Homonna) közelítette meg legjobban a pólust, addig a cseré a nyugati szakaszon megy legészakabbra (Trencsénteplicz). E vonaltól északra eső Felsőabauj, közép és északi Zemplén, majd Ung és Bereg vármegyék tölgyesei közt hiába keressük a csert. Az Ény-i felföldön átmenő határ meglehetősen éles, tenyészete szinte megszakítás nélkül terjed a Hernádig, de már a Hernádtól keletre eső legészakibb csertermőhelyek közt nagy hézagok vannak; tulajdonképen három csersziget összeköttetése útján nyertük itt az É-i határt: az egyik a bodrogi előfordulás, a másik a Szatmárnémeti-Bikszád közti sikon lévő, a harmadik a máramarosszigetvidéki. Lehet, hogy a két síkvidéki lelőhely közt egykor másutt is nőtt, de ma már itt erdőt is alig találni.

A cser tipikus magyarhoni fa s főleg a Középhegység meleg lejtőkön nőtt erdeinek jellemző fája.

Hogy tölgyeink mikép reagálnak a tengerszin feletti magasság hatására, tehát mily magasra jutnak fel a hegyekbe, ezt egyes esetek alapján elbírálni nem tudjuk; láttuk a síkvidék tölgyét, a

kocsányos tölgyet 1000 m körüli magasságig jutni, hegységi tölgyünk ellenben gyakran már 600 m magasságban a bükknek adhatja át a tért. Ezért csak *átlagokat hasonlíthatunk össze* s ezek — Magyarország területén érteve — adják a magassági határok következő sorrendjét is, alulról fölfelé haladva:

magyar tölgy	--- --	480 m
molyhos tölgy	--- --	590 m
kocsányos tölgy	--- --	620 m
csertölgy	--- --	670 m
kocsánytalan tölgy	--- --	780 m

Amint látjuk, eddigi ismereteinkkel éppen nem vág össze az aránylag magas kocsányos-tölgyhatár, azonban a tények kifejezői mégis ezek a számok.

Castanea sativa Mill.

A *szelidgesztenye* hazai előfordulására szintén súlyt helyeztünk, hogy tisztázzuk a szelidgesztenyekérdést, melyről eddig a legellentetesebb felfogások láttak napvilágot. Tudjuk, hogy nálunk sok helyen nő s legtöbb helyről nem nehéz megmondani, hogy kultúra útján jutott oda. Hogy néhányat említsek, ezek közé tartoznak a nagybányai, visegrádi, nagymarosi, pécsváradi, gyimesi, malomvizi koros gesztenyések is. Ha vitás területről szó lehet, az csakis a Dunántul nyugati határrésze, ahol a szelidgesztenye nemcsak a kerteket és szőlőket, de az *erdőket is lakja*. Tenyészeti körülményeit szigorúan elbírálva, csak a Drávától délre eső területen néztük a szelidgesztenyét föltétlenül őstermőhelyén lévőnek; ezt a megállapításunkat juttatja kifejezésre a föltüntetett határ.

Juglans regia L.

A *közönséges dió* északi elterjedési határa az ország legdélibb területein halad át, ahol már vadon, erdőkben látjuk. Az aldunai s domugledi vegetációnak jellemző fája, épugy mindig jelen van a horvátországi hegyek erdőségeiben, rendszerint fényigényes fajok (molyhostölgy, cser, keleti gyertyán stb.) társaságában.

Carpinus duinensis Scop.

A közönséges *gyertyánról* (*Carpinus betulus* L.) csak annyit jegyzek meg, hogy mindenütt előfordul; már a keleti *gyertyán* (*Carpinus duinensis* Scop.), mint neve is mondja, keleti honos és nálunk igen kis területen fordul elő; északi határa nagyjában a Goszpicson, a Fruska-Gorán, a Berzova folyó mentén s a Teregován és Mehádián át meghuzott vonal. Az Alföldre nem száll le. Tömegesen nő a Csernavölgy szikláin Herkulesfürdő környékén s az Alduna-menti meredek kopárosodó hegyoldalakon s itt átlag 580 *m*-ig megy fel, kivételesen a Domugled szikláin 1000 *m*-nél is találtuk.

Ostrya carpinifolia Scop.

A *komlós vénicz* csak Horvátország DNy-i részletén fordul elő s kompaktabb területe még a Drávát sem éri el észak felé; csak egy kis foltja jutott át hozzánk a somogymegyei Zákány határába, ahonnan leveles galyait is beküldték volt. A megjelölt határvonal ÉK-i tenyészeti határt jelent.

Alnus viridis DC.

Hazai honos három égerfajunk közül a legközönségesebb, mely a síkságok folyómellékein s a hegységi patakok mellett egyaránt otthon van: a *mezgés éger* (*Alnus glutinosa* Gärtn.). A *hamvas éger* (*Alnus incana* Willd.) tipikus tenyésző helyei a magashegység völgyei; innen a víz útján szórványosan a folyók alsóbb szakaszaira — az Alföldre — is lekerül, ellenben a közép-hegyek területéről eredő patakok mentéről hiányzik. Földrajzi határa nálunk sem ennek, sem az előbbi égerfajnak nincsen. Ebből a szempontból harmadik égerünk: a *havasi egér* (*Alnus viridis* DC.) érdemel figyelmet. T. i. két tenyésző határát állapíthatjuk meg: az egyiket az Alpok keleti kifutásán — ahol a Borostyánkői hegységben van legkeletibb termőhelyén —, a másikat a Kárpátok rendszerében, ahol keleti és déli területének öszszes magas hegységein — főleg az alhavasi tájon — megtaláljuk, de nyugatabbra, mint az ung-zempléni határ északon s a Vlascu-mik-csucs délen — eddig senki sem találta. Tenyészeti öve 1020—1700 *m* átlagmagasságok közt fekszik; Vas megyében az alsó határ, akárcsak a fenyőké, kivételesen mélyen: 400 *m* magasságban van.

Tilia tomentosa Mönch.

Hársaink közül az *ezüsthárs* (*Tilia tomentosa* Mönch.) az, mely mint délibb honos, az ország északi területére el nem jut már. E faj északi határa is, mint annyi másé, hazánkon fut át, még pedig elég hosszú vonalon. A határ az Alföldön át megszakított-nak vehető, amennyiben Alföldünk északi és középső területén nem észleltük. Egy északi nyulványa az Avas lejtőiből Munkács vidékéig ér, ugyanakkor délnek is törik a határ s Marosvásárhelyen át a Vöröstorony-szoroson fut át; az utóbbi szakasz keleti szegélyét képezi a hazai ezüsthárstenyészetnek.

Acer tataricum L.

Legelterjedtebb juharfajainkról: a *hegyi juharról* (*Acer pseudo-platanus* L.), a *jókori vagy hegyeslevelű juharról* (*Acer platanoides* L.) és *mezei juharról* (*Acer campestre* L.) földrajzi elterjedés tekintetében fontosabb mondanivaló nincsen. Egy keletibb flóra jellemző juharáról, a *feketegyűrűjuharról* (*Acer tataricum* L.) megállapíthattuk, hogy nyugati határát nagyjában a Pozsony-Sopron-Nagykanizsa-Károlyváros-vonal, az északit: a Nagyszombat-Aranyos-marót-Rozsnyó-Kassa-vonal jelöli. Több új lelőhelyét találtuk elterjedésének főleg északi határpáasztáján, a nyugati földi Simonkai megállapítását. Mint a tölgyesek aljafája, bokrosok, sarjerdők alkotó eleme a zárt bükkösök és fenyvesek területére nem jut el; átlagos felső határa csak 470 m.

Acer monspessulanum L.

A karszterdő jellemző juharfájáról: a *három ujjú juharról* (*Acer monspessulanum* L., helyesebben *Acer illyricum* Jacq. fil.) szinte azt mondhatnók, hogy az itt hiányzó *Acer tataricum*-nak a helyettesítője. Nálunk aránylag kis területen nő. Kazánszorosai előfordulását Óasszonyrét és Dünatölgyes közt flóramaradványnak kell tekinteni.

Acer obtusatum W. et K.

Az illyr flóra e jellemző hegységi fája hazai területre csak a horvát részeken jutott el s körülbelül az Ivansčica hegységig jutott északra.

Fraxinus ornus L.

Attérek most két kőrisfajunkra. A közönséges vagy *magas kőrisnek* (*Fraxinus excelsior* L.) mint elsőrangú erdőgazdasági becsessel bíró fának elterjedési körébe az egész ország belécsik, földrajzi határaitól tehát itt nem lehet szó. De éppen azért, mert testvérével, a rendesen csak harmadrendű silány fává növő *virágos kőrissel* (*Fraxinus ornus* L.) néha összetévesztik, itt akarok a két faj elterjedési viszonyai közt röviden párhuzamot vonni. A két kőrisfaj tenyésztési körülményei homlokegyenest ellentétesek. A közönséges kőris valamennyi magashegységünkben előfordul, a virágos kőris innen hiányzik, *előbbinek pompás tenyésző helyei az Alföld áradványtalaju erdőségei, a virágos kőrist itt eddig nem találtuk meg.* A *Fraxinus ornus* feljegyzett lelőhelyeinek 80%-a mészközetről való s valóban az elkarsztosodott hegyoldalaknak jellemző — inkább cserjéje, mint fája s éppen e helyeket kerüli el a közönséges kőris, főleg az északi oldalak bükköseibe vonulva, erdős hegykupok és gerinczek sziklái közt tömörülve kisebb állományokká.

A virágos-kőristenyészetnek északi szélén az előfordulási esetek mind mészről valók, ott ahol a határpontok közé más talajok ékelődnek, az északi határvonalat megszakítottak kell venni.

A közönséges cserjefajok — éppen mert közönségesek, minden irányban elterjedtek — csak a magassági elterjedés tekintetében méltathatók figyelemre.

Lássuk tehát néhány ritkább cserjefaj hazai termőhelyét.

Syringa vulgaris L.

A *közönséges orgonát* (*Syringa vulgaris* L.) vadon nőve, *csakis* mészsziklák közt láttuk s csak a következő helyeken: az Aldunán és a Domugleden, Oraviczábanya környéke és a Nérá-mellék szikláin, Petrozsény környékén, Vajdahunyadnál a Runk-patak mellékén s a Brádtól északra elterülő Gaina alatti mészsziklákon.

Syringa Josikaea Jacq. fil.

Hazánk egyik növénygeografiai nevezetessége még a *magyar orgona* (*Syringa Josikaea* Jacq. fil.). A legujabb időkig csak hazánk

területéről ismertük; Thaisz Lajos 1912-ben a Stryj folyó mellékén is felfedezte s ezzel a magyar orgona megszűnt kizárólag honi cserjefajunk lenni. Így is megmaradt a Kárpátok endemikus növényének.

Lelőhelyei két teljesen elszigetelt területen fekszenek: az Északkeleti Kárpátokban és a Biharhegységben. Összesen 32 hazai lelőhelyéről tudunk; mindig a beárnyalt völgy mellék, vadvizes patakpart lakója, többnyire bükkösök közepette. Szorgosabb átkutatásra várna még a Nagyg vizgyűjtője Máramarosban, azt gondolom itt még ráakadnánk néhány tenyésző helyére.

Cotinus coggygia Scop.

A *sárga szömörce* (*Cotinus coggygia Scop.*) északi két határpontját megállapítva, ezektől délre a Dunántul hegyein át az Adriai-tenger partjáig szórványosan mindenütt megtaláljuk. Az Alduna és Karánsebes közt szintén gyakori, épugy az Alföld déli részein s a Delibláton is. A bükkhegységi északi határpontot nagyjában Arad keleti részén át Brassóval kellene összekötni, az északi határ e részletét azonban nem tüntettük fel, mert néhány erdélyi irodalmi adat még beigazolásra szorul.

Ilex aquifolium L.

A *téli magyal* (*Ilex aquifolium L.*) igen ritka cserjénk, nyugaton a Dráva vonalát észak felé át nem lépi, a Bácskából csak egy lelőhelyét ismerjük, Arad megyéből újra csak egyet. Ezek volnának északi termőhelyei s az ezeket összekötő vonal: poláris elterjedési határa.

Rhododendron Kotschyi Simk.

Aki az erdélyi bérceken járt a *havasi rózsa* virágzása idején, az sohase felejtí el ezt a gyönyörű havasi cserjét. A Déli határlánczolat havasain a Szarkótól a Bodzaszorosig, északkeleti havasainkon a Sztojtl a Gyergyói hegycsoportig borítja be virágzónyeggel a havasi térséget.

Bruckenthalia spiculifolia Salisb.

Erdély Erikájának, a *magyar Bruckentháliának* elterjedéséről is említést teszek. A *Rhododendron Kotschy*-val együtt Erdély jellemző növényei közé tartozik. Itt a Kárpátok északi területén

tömegesen jelenlevő *Calluna vulgaris* (közönséges hanga) igen ritka s csak itt-ott jelenik meg; a Déli Kárpátokban határozottan a *Bruckenthalia* veszi át a szerepét. Legészakibb termőhelye a Gyulai havasokban van.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a most megjelent munka még talán csak a magva a további buvárkodásnak és én nemcsak titkon remélem, de vezetőkörünk őszinte érdeklődéséből és eddigi legmesszebbmenő támogatásából is következettve, hiszem, hogy fél uton nem állunk meg. A lelkes erdész és a vérbeli botanikus közötti rokonszenv már annyira fejlődött, annyi közös kérdés hoz minket, személyi vonatkozásban is, egyre közelebb egymáshoz, hogy a barátságos együttműködést nemcsak kizártnak nem tartom, de meg vagyok győződve, hogy ez, mint szükségesség, rövid idő múlva valóra is válik.

Munkánkban már megvannak a nyomai a közös cél felé való törekvésnek s a közös munkálkodásnak is. Gróf *Ambrózy* István, ez a lelkes természetbuvár, nemcsak folytonos figyelemmel kísérte megfigyeléseinket, de maga is gyűjtött megfigyelési anyagot s azt rendelkezésünkre bocsátotta; mindazok a lelkes botanikusok, kikkel összeköttetésben voltam, tanácsaikkal, saját tapasztalataiknak és adataiknak rendelkezésünkre bocsátásával segítettek bővíteni a munka anyagát; itt külön kell megemlítenem főleg dr. *Degen* Árpád és dr. *Jávorka* Sándor támogatását.

Végezetül egy bejelentéssel tartozom. A munka hiányait, hézagait pótolni kell, erre szükség van; nekem valószínűleg nem lesz módomban — bármennyire beleszerettem ebbe a munkálkodásba —, hogy itt még részletes vizsgálódásokat végezhessenek; egyet azonban vállalok s itt vélem megtalálni a tudományos együttműködés új lánczszemét: ha a botanikus és erdész-kollégák e mű keretei közé tartozó új adatokat szereznek, új termőhelyeket fedeznek fel, az idevágó irodalomban lelnek új adatokat, avagy téves adatokra bukkannak, gyűjtsék ezeket össze, közöljék ezeket velem időközönként, én ezen az alapon vállalom a folytatólagos kiegészítés, pótlás, helyreigazítás munkáját!

Azt hiszem, hogy ilyképen játszva megbízható derék munkát végezhetünk, mert *ez a mű csak le van zárva, de befejezve még nincs!*

Az erdészeti szak nevében is hálás elismeréssel kell adóznom azoknak a lelkes erdészeknek, kik adatgyűjtésük és felvilágosító közléseik révén egy-egy tégladarabbal szintén hozzájárultak e mű megalkotásához, mely ilyképen *a magyar erdészet közös munkájának tekinthető*. A megfigyelések ügyének felkarolása és a páratlan áldozatkészség, melyben a nagyméltóságu földmivelésügyi miniszter ur munkánkat részesítette, forró hálára kötelezi mindazokat, akik ily irányu mű létrejöttét óhajtották s akik ambíciótól eltelve, az erdészet fejlődését, az erdészeti tudományok előhaladását tartják szemük előtt.

Átadom e munkát szaktársaim és természetbuváraink kezeibe: fogadják jóakarattal, forgassák haszonnal!

EGYESÜLETI KÖZLEMÉNYEK.

I.

FELHIVÁS

a „Szantner-Gyula-segélyalapítvány“-ból kiosztandó segélyek ügyében.

Az Országos Erdészeti Egyesület által kezelt fenti alapítvány kamataiból ez év deczember havában két, egyenként 200 (kettőszáz) koronát kitevő segély kerül kiosztásra.

A segélyek egyszersmindenkorra szólnak és elnyerésük sem előnyt, sem jogot nem ad a következő évben kiosztandó segélyben való részesülésre.

E segélyekben elsősorban az esztergomi káptalan szolgálatban álló vagy nyugdíjazott erdőtisztjeinek erkölcsi tekintetben kifogás alá nem eső gyermekei részesülhetnek, rendszerint tanulmányaik alatt, nemre való tekintet nélkül.

Ellátatlan és keresetképtelen leánygyermekek azonban különös reászorultság esetén tanulmányaik befejezése után is részesülhetnek segélyben, ugyszintén nemre való tekintet nélkül a testi vagy lelki fogyatékoságban szenvedő keresetképtelen gyermekek is, ha tanulmányokat nem is végeznek.